

Гане ТОДОРОВСКИ

ЛЕВ НИКОЛАЕВИЧ ТОЛСТОЈ И МАКЕДОНИЈА

Во биографијата на еден од најголемите луѓе во историјата на човештвото — Лев Толстој, постои мало поглавје врзано за Македонија. Тоа е разговорот што тој го води во доцните часови на 21 декември 1898 година со Димитар Ризов во Јасна Полјана¹. Покрај ова, според едно соопштение на весникот „Словенец“ од 23. III. 1903 (Љубљана), Лев Толстој заедно со Максим Горки приготвуваат некаков албум за Македонија. Најпосле, според моите сигурни сеќавања од една посета на Толстоевата куќа во Јасна Полјана, сочувана е преписка помеѓу група македонски студенти од емиграцијата во Швајцарија и генијалниот уметник на зборот. Тоа ќе треба допрва да се прочува. Овојпат нашето внимание ќе го управиме на разговорите помеѓу Толстој и Димитар Ризов, за кое, уште пред многу време, имавме прилог во периодиката², додека низ второво јавување на таа тема ќе приложиме и нови податоци пронајдени во поново време во руската наука³.

Димитар Ризов има, во својата богата публицистичка и дипломатска актива, мошне бројни и полезни контакти со угледни луѓе по светот, за што сведочат неговите прилози во периодиката и преписката што се чува во неговата заостав-

¹ Димитар Ризов, На гости у графа Л. Н. Толстой. „Мисль“, (София), 1900, кн. III и IV.

² Гане Тодоровски, Зошто Лев Толстој не сакаше да го крене својот глас во заштита на Македонија? „Млад борец“ (Скопје), год. VIII, бр. 21, стр. 8, 26 јули 1953 г.

³ В. П. Вильчинский, Димитар Ризов в России. Славянские литературные связи, Ленинград. Издава: Академијата на науките на СССР, Институт за руска литература (Пушкински дом) 1968, стр. 246—258; В. П. Вильчинский, Димитар Ризов и Максим Горький. Во книгата: М. Горький и его современники. Ленинград. Издава: Академијата на науките на СССР, Институт за руска литература (Пушкински дом), 1968, стр. 204—214.

нина⁴. За жал, меѓутоа, сè уште не ни е познато дали се сочувани неговите мемоари, иако постоеше начин да се провери тоа⁵. Сум го напишал тоа и порано, овојпат пак ќе го подвлечам: нашата историографија требаше да му посвети далеку поголемо внимание на Ризов како извор на значајни податоци за поновата македонска историја.⁶

Посетата на Ризов во Русија, кога се паѓа и неговиот кус престој во Јасна Полјана, кај Лев Николаевич, со цел да го измоли корифејот на руската литература да ги земе во заштита пред светската јавност Македонците, е акција на новопечениот бугарски дипломат во времето кога тој се наоѓа на служба во Скопје (1897—1899). Инаку, тој до тоа време се пројавува како македонски емигрант во Бугарија, главно како новинар и општественик, уредник на неколку периодични гласила, меѓу кои и весникот „Македонски глас“ (1885), на чии страници дебитира и Димитар Благоев.⁷

Наоѓајќи се по петнаесетина години поминати надвор од својата татковина (студии во Европа, емиграција во Бугарија), на служба во Скопје, како трговски агент на Бугарија, Ризов, благодарейќи на своите бројни и значајни врски со највидните функционери на Тајната македонска револуционерна организација, најверојатно по своја иницијатива, а врз основа разговорите со првенците на револуционерното движење во Македонија, донесува решение да го посети големиот руски писател по време на своето патување (одмор) во Русија, каде што повеќепати доаѓал и се среќавал со повеќемина литерати, публицисти и политички дејци. Познати ни се неговите познанства и врски со Н. К. Михајловски и М. М. Стасјудевич. Меѓутоа, од разбирливи причини, познанството и разговорот со Лев Николаевич Толстој доаѓа на прв план.

Уште на 10 јануари 1887 година, тој од Софија преку писмо му се јавува на Н. К. Михајловски, при што му се претставува како претседател на таен револуционерен комитет за ослободување на Македонија, формиран во Бугарија со седиште во Софија. Одговорот на Михајловски не е познат. Се знае само дека во публикацијата „Северен весник“, каде што послед-

⁴ Види: Фонд на Димитар Ризов, Български исторически архив. Софија.

⁵ Сопругата на Д. Ризов до скоро живееше во Цетиње.

⁶ Види: Гане Тодоровски, Претходниците на Мисирков. Скопје, „Мисла“, 1968 г.

⁷ Повеќе податоци за Димитар Ризов може да се најдат во следниве прилози: Н. Г. Данчев и И. Г. Данчев, Българска енциклопедия. София 1936, стр. 1334; Гане Тодоровски, Пет писма на Коне Самарџиев до Димитар Ризов. „Разглед“, год. VI (1963), серија трета, бр. 4, стр. 408—426; Гане Тодоровски, Две необјавени писма на Даме Груев, „Нова Македонија“, Скопје, 29. I. 1967; Гане Тодоровски, Претходниците на Мисирков, Скопје 1968; Гане Тодоровски, Ѓорче Петров и Димитар Ризов. Прилози за проучување животот и делото на Г. Петров. Годишен зборник на Филозофскиот факултет во Скопје, кн. 23 (1971), стр. 197—216.

ниов соработувал, се појавиле статии со потпис на Иван Иванович (псевдоним на И. И. Добровољски) во кои се говори за Македонија и решенијата на Берлинскиот конгрес, т.е. „Ослободувањето на македонските браќа“. Во овие статии се зборувало за некаков грабеж во Галац (Романија), на трговец од бугарско потекло, со кои средства наводно требало да се подготви борбата за ослободување на Македонија. Овој план бил на Ризов. Сеедно дали и колку е ова точно, и дали и колку е ова најава на идната „Афера Мис Стоун“, меѓутоа, спомнувањето на името на Димитар Ризов со тој грабеж ни зборува дека кај младиот македонски интелектуалец започнува да се формира идејата како да ѝ помогне на својата земја, ефектно и сензационално. Тој од таквата амбиција нема да се откаже и посетата кај Толстој треба само во тој контекст да ја сфатиме и протолкуваме. Не смее да се одмине податокот дека тоа време во Русија, низ печатот, се множат сензационални написи за настаните на Балканот. Дури и Антон Павлович Чехов во 1886 ќе го ангажира своето професионално сатиричко перо на таква тема.⁸

Ризов не ги крие своите претенциозни планови за посредување во македонското прашање. Дури нешто повеќе, тој со тие свои своеволности ќе го дегутира Горчета Петров, кој како надворешен претставник на ВМРО, ќе се впрегне во јавните демаскирања на „човекот со стоте мислења“, како ќе го нарече Ризова!⁹

И така, станат веќе бугарски дипломат, не напуштајќи го дефинитивно новинарскиот позив, доаѓајќи во Русија, Димитар Ризов го искористува престојот таму за да го организира општественото мислење (јавноста) за помош на македонската борба за слобода. Тоа е неговиот „мирен начин на војување“, тоа е каритативната борба на Ризов, мисијата на посредување за која не може да се рече дека располага со „карт-бланш“ од македонските револуционерни првенци. Но, кај амбициозните и самомнителни луѓе мотивацијата за постапките треба да се бара во блескотот на чинот, во декорот на настанот, а не во содржинските нивни основи. Така веројатно треба да се претпостави и за средбата помеѓу Ризов и Толстој. Немү мү треба таа средба лично, како поен во кариерата, како украс во биографијата, секако далеку повеќе одошто реално се надева дека ќе се избори за некаква помош за неговите македонски сонародници. Ова тој не го крие.

Во декември 1898 година, добивајќи препорака (писмо) од рускиот професор П. Миљуков, кој тогаш се наоѓа на служба во Бугарија, тој доаѓа кај Толстој со надеж „да го помоли совре-

⁸ Тоа е расказот на Чехов под наслов „Светлата личност“, објавен есента 1886 г. во списанието „Стрекоза“.

⁹ Види: Д. Ризов и Ѓ. Петров, стр. 202.

мениот апостол да го крене својот моќен глас во полза на моите поробени браќа во Македонија“¹⁰ Се разбира, Ризов како новинар од повисок ранг, како љубопитник што го владее рускиот јазик од поодамна (го учи уште како младинец во Македонија) ќе пројави и жив интерес за настани од литературниот живот во Русија.

Според податоците што ни ги презентира Виљчински¹¹, Д. Ризов, до посетата кај Толстој, зема учество во јавната дискусија во врска со прогласувањето на М. И. Туган—Барановски за доктор по политичка економија и присуствува на литературно-музикалната вечер што се одржува во чест на Л. Н. Толстој, влезница за каде му обезбедува Михајловски. Двата настани се одвиваат на 19 декември 1898 година во Москва: првиот во големата сала на Московскиот универзитет, вториот во театарот „Корша“. На литературната вечер за Толстој во театарот „Корша“, меѓу другите (Н. Н. Златовратски, П. И. Вајнберг, Вл. Ив. Немирович—Данченко, А. И. Ертелем) чита реферат за творештвото на Толстој и познаникот на Ризов — Михајловски. Се читаат уште одломки од делата на писателот. Оваа вечер му остава на Ризов вонредни впечатоци. Според неговите зборови вечерта се престорила во „впечатлива моќна манифестација во чест на генијалниот писател“. Ризов ќе забележи уште дека покрај таа своја огромна почит и длабока љубов кон Толстој, кај писателот се случува нешто што спаѓа во сферата на религиозните и етички преокупации, а за кое Ризов најверојатно дознава од Михајловски. Покрај тоа, познато му било на Ризов секако и од јавните податоци дека во 1898 година Лев Николаевич организира помош за гладните селани од Тулска губернија, ја објавува статијата „Има ли глад или нема?“, и донесува решение да ги публикува своите дела „Отец Сергеј“ и „Воскресение“ во полза на духоборците, коишто се преселуваат во Канада. Во тоа време во Јасна Полјана сликарот Леон Осипович Пастернак (татко на поетот Борис Пастернак) го илустрира романот „Воскресение“. Нема да поминат три до четири години а Толстој ќе побара од рускиот цар Николај II да биде ликвидирана приватната сопственост во Русија, да биде отфрлен „пнетот што му пречи на народот да си ги изрази своите желби и потреби.“¹² Меѓутоа, сепак Ризов настојува да узнае што се мисли во Русија за Македонија, како се гледа тука на македонското прашање. „Не бев далеку од мислата да поразговарам ваму и таму за македонските патила и ако се може да возбудам во љубвеобилната руска душа малку повеќе сочувство и сожалување кон својата очајна татковина“.

¹⁰ Д. Ризов, На гости у графа Толстој, стр. 153.

¹¹ В. Виљчинский, Димитар Ризов в России, стр. 253.

¹² В. Шкловски, Лев Толстој, Москва 1967.

Идниот ден, по одржана Толстојева вечер, во московскиот театар „Корша“ Ризов се обидува да го посети писателот во неговиот дом на Хамовническиј переулоч, но, ги затечува таму само ќерката и жената на Толстој. Татјана Љвовна е „девојка со тврдо интелегентно лице“, таа е една од „најпројавените последователки на учењето на нејзиниот татко и негов личен секретар“. Дознавајќи за целта на визитата Татјана Љвовна му изразува сомневање на Ризов во тоа дека Толстој ќе се сложи да му помогне нему во македонското прашање, подвлекувајќи едновремено дека портите од домот на татко ѝ широко се отворени за сите:

„Тој ќе ве прими, секако, но сигурно не ќе се сложи да се замеша во вашето македонско прашање“ — гласат нејзините зборови.

Во времето на разговорот се појавува и Софија Андреевна, сопругата на Толстој, којашто Ризов ја опишува како жена „од висок раст, со енергично лице, со изглед многу помлад за своите години“. Поздравувајќи се со гостот, таа се извинува што ќе го остави, бидејќи брза на музичка вечер во чест на Рубинштајн, чија голема поклонница се сметала. Татјана Љвовна му соопштува на Ризов дека тие денови татко ѝ се наоѓал на својот имот во селото Јасна Полјана, близу Тула. Го поканува Ризова следниот ден да појдат таму, бидејќи и онака таа таму ќе патува.

На 21 декември 1898 година Татјана Љвовна и Димитар Ризов поаѓаат од Москва за Јасна Полјана. На станицата Јасенка нив ги пречекува синот на писателот, Лев Љвович, „сосема уште млад човек со слаб телесен состав, со руси мустаци и брада, апсолутно несличен на својот знаменит татко“. Од станицата до селото патот изнесува околу дванасет врсти. Патуваат со кола. Братот и сестрата, на молба од Ризов, внатре во колата, додека гостинот надвор, до пајтонџијата, за да може малку да си позборува по патот за стопанот — Лев Николаевич.

„Ех... многу сум видел по светов господа — рекол пајтонџијата — но никогаш не сум сретнал толку добар барин. Грофот е просто свет: тој живее со нас, се облака во наша облека, зборува како селанец и му помага на нашиот брат со што ќе може. Грофот им пишува на селаните молби до општините, ако се укаже потреба ора и жнее за простите селани, и го чини тоа не полошо од нашиот брат. Неодамна тој ја поправаше три дни печката на една сиромашна вдовица. Тој толку добро ги познава бедните луѓе, како да е роден меѓу нив, и веднаш гледа, дали навистина од нешто има потреба човек или се преправа, за да се добере до некоја помош од грофот. Со еден збор, просто свет човек, и тоа е сè. И грофицата и децата исто така се добри луѓе“.

Пристигнувајќи во Јасна Подјана, Ризов веднаш бил поканет во трпезаријата, каде што веќе го чекал Толстој, претходно известен од децата за својот гостин. Тоа е вечерта на 21 декември. Започнал долг и интересен разговор. Толстој зборувал лесно, прецизно, уметнички дотерано.

Ризов бележи:

„Пред мене се наоѓаше старец од околу 70 години, среден раст, со лице што сјае, со голема бела брада и мустаци, со доволно јадар сплескан нос, со неголеми сиви очи и необично широко чело, со темна коса на главата. Беше облечен во црна, доматкаена кошула и исто такви панталони, препашан со црн кожен ремен и облечен во груби чизми слични на затворничките обувки.“

Потаму, Ризов ќе забележи дека, колку што му е нему познато, ниеден сликар не го портретираше Толстоја со карактеристичниот, за писателот, печат на гениј. Дури ни знаменитиот Рјепин! „Ништо слично на очите на Толстој не сум видел во животот. Во нив го нема оној пламен, со кој, според кажувањата на очевидците, Наполеон ги покорувал своите соговорници. Но кога ќе се загледаат во очите на писателот, ќе ви се причини дека тие се бездни и бескрајни . . . А кога Толстој ќе ве погледне, вие не можете да се откинете од чудното чувство, дека тој просирен поглед, тие сиви очи, кои, се чини, толку добродушно ве гледаат, ви го понижуваат черепот, ви проникнуваат во душата и гледаат таму сè како во огледало. Загледувајќи му се в очи на Толстој, одеднаш ќе сфатите дека е невозможно да ги скриете од него своите чувства. И вам ви станува јасно, зошто дури таков првокласен сликар како Рјепин, не смогнал да го долови и предаде неговиот седогледлив и сепрониклив поглед“.

Разговорот помеѓу Толстој и Ризов зафатил повеќе теми, за да се доближи до македонското прашање преку споделување мисли за општествените уредувања во светот и судбата на потиснатите луѓе. Толстој подвлекол:

„Чувството за справедливост е вродено во луѓето и колку жестокиот општествен строј да го осакатува, сепак тоа лежи во дното на човечката душа и не може а да не заговори кај повеќемина луѓе“.

Димитар Ризов, чекајќи ваков момент за да се вклучи во централната тема: молбата до големиот писател да се земе за Македонците или како што ќе напише В. Велчева, Толстој „да истаци во заштита на поробениот македонски народ и другите словенски народи“¹³. Меѓутоа, сепак сме должни да подвлечеме дека и оваа централна тема е само дел или епизода од нивниот интересен и мошне забележлив разговор, кој, спо-

¹³ Види: Литејат, рное наследство, М. 1965, том 75, кн. 2, стр. 333.

ред В. П. Виљчинскиј „потврдувајќи извесна интерпретација на Толстој за некои суштествени страни на животот на неговата епоха, заедно со тоа содржи и дополнителни црти, важни за карактеристиката на писателовиот мируглед“¹⁴. Ке приспомнеме неколку од тие епизоди, само колку за илустрација. Толстој се револутира од гестот на Фердинанд Кобургски, кој за да стане бугарски монарх си ја сменил верата на татковците. Тоа го нарекол вероотстапништво. Според Толстој, полесно би му било „да му откинат дел од телото, одошто да го лишат од убедувањето“; понатаму, тој го фалел вегетаријанството, зборувал за ширењето на марксизмот во Русија, наречувајќи го „општествена епидемија“, зборувал за евангелието, изнесувајќи свои познати мисли. На Ризов му се причинило како да слуша вдахновен пророк, чиј намек бил постојано врз потребата од правда и љубов во светот. Искажувајќи ги своите религиозно-морални сентенции Толстој повторил некои мисли што веќе писмено ги изнел во јавноста (Виљчинскиј смета дека најблиску се движел до мислите изнесени во статијата „Големиот грев“, кајшто подвелеко дека рускиот народ е должен да се пролетаризира). Слушајќи го сето ова Ризов го дава мошне метафоричниот коментар, луцидно формулиран: „Ако денеска слезеше на земјава Исус Христос, за да војува со постоечкото зло, тој веројатно би го назначил Толстој за началник на својот штаб“.

Љубопитно е раскажан оној дел од разговорот, каде што Толстој навел примери од некој свој дијалог со претставител на конзервативната партија на Русија, односно, за причините на отсуство на талентирани луѓе во редовите на оваа партија. Ризов ги пренесува зборовите на Толстој:

„Тоа е обична и лесно објаслива појава. Талентираните луѓе, кои не се робови и ниски егоисти, не можат да бидат во вашиот лагер од простата причина дека вие, конзерватистите, го заштитувате жестокиот, неправеден поредок, останат од најмрачните историски епохи. Овој општествен поредок се наоѓа во противречност со 'правдата божја'. И колку што секој талентиран човек ова добро го разбира, тој не може да пристапи во вашиот лагер до колку кај него не изгаснале конечно оние благородни човечки пориви, коишто ги вложил во неговата душа бог. Чувството за справедливост кај човекот е вродено“.

Ризов на ова се надоврзал со своите „споделувања на Толстоевите гледања, конкретизирајќи ги тие негови размисли низ македонски пример:

„Сето тоа е безусловно така — му реплицира Ризов — но, силните на овој свет сè уште не сакаат да ја разберат таа проста вистина и огромен дел од светот продолжува да тлее под гнетот на државната и општествена несправедливост. **Ете, на**

¹⁴ Цит. прилог, стр. 255.

пример, мојата родна земја Македонија. Прекрасна страна, и богата и плодородна, со чуден климат и со работливо население а пак цели пет века е угнетувана и истоштувана од страна на Турците. Никој христијанин во неа не е стопанин на својот имот, ниту пак на својот живот. Грабежите и убиствата, затворите и прогоните, обесчестувањата и потурчувањата се вршат таму со една бессрдечна правилност која граничи со систематичност. Христијаните се доведени до таков очај, од несносниот живот, та започнале веќе да расудуваат сосема нехристијански: треба да се востане против мачителите, зборуваат мнозина од нив, па, кој ќе умре нека умре, а кој ќе остане да види бел ден. Сеедно е, и онака Турците нè требаат катаден, нека барем наеднаш да се сврши со тоа, та да се смири и нашата земја. И не е далеку денот, кога тие современи маченици ќе се фрлаат во крвата борба . . .“ (Подвлекол Г. Тод.). Така се отпочнал разговорот за Македонија, во кој, според предвидувања на Татјана Љвовна, големиот писател се откажал да истапи преку печатот во заштита на Македонците од турскиот јарем, потцртувајќи дека неговата задача е чисто етичка а не политичка. Еве неколку мислења на Толстој:

„Малку е срамно, но, должен сум да ви признам дека имам доста заматени претстави за вашата татковина. Знаам само оти се наоѓа околу Архипелагот, оти ја владееат Турците и оти на христијаните животот не им е најдобар. Ама од вашите кажувања се гледа дека е длабоко несреќна земја.“ (Подвлекол — Г. Тод.).

Сепак, и по оваа резонанса, Ризов го замолува Толстоја да се застапи за Македонија, по причина што тој е световно познат, мошне авторитетен и името му се ползува со големо влијание во културните средини, така што еден апел за Македонија, напишан од него, би бил од големо значење.

Толстој не може да ја прифати таа молба, искрено жалејќи. Неговата задача е, како што подвлекува, „чисто етичка а не политичка“. Тој си е верен на своето учење (убедување!), и при сето сочувство кон поробените Македонци не може да прифати учество во борбата на еден народ против друг, заземајќи се за власт на христијани над Турците, бидејќи нему секоја „човечка власт му е противна“. Ризов и на ова му реплицира со наметлива упоритост:

„Мене ми се чини дека вашиот апел за Македонија ќе биде токму еден акт високо етички и наполно сообразен со проповедта за непротивење на злото. Се работи имено да се предупреди едно ново зло, за да не биде потребно да му се противи човек на човека“.

„Така е тоа на прв поглед — одговара Толстој — но, не е во суштина. Еден апел во полза на христијаните во Македонија каква-годе морална основа да има е сепак еден политички акт.

Целта на тој апел не може да биде поинаква, освен да побара заменување на турската власт со христијанска; а мене секоја човечка власт ми е противна. Јас не можам да го кренам својот глас за властување на едни луѓе над други...“ (Подвлекол — Г. Тод.).

„Но, ако би настанало таму некакво крвопроливање, зар вие би останале рамнодушни?“ — го запрашал Ризов.

Толстој на ова одврка:

„Тогаш работата малку се мени и може да се помисли... Но, право да ви речам, не сакајќи би се вовлекол во такви истории“ (Подвлекол — Г. Тод.).

Д. Ризов ни дава мошне интересни коментари од слушањето на Толстоевите одговори. Тој го смета писателот „анархист“ во најшироката смисла на зборот, во „чистото и хумано поимање на тој збор“. Потврда за ова ќе најдеме и во подоцнежните студии за историските, религиозните и моралните погледи на Толстој. Тој смета дека како дело на историскиот прогрес се јавува уништувањето на државата. За него секоја власт е насилство, но, тој сепак објаснувањето на тоа не го гледа во антагонизмот на класното општество, туку во личните квалитети на луѓето¹⁵. Самиот Толстој пишува дека „многу жестоките, нечовечните, распуштените луѓе, се хранат со насилството, со војната“¹⁶, додека останатите „помеките, кротките, трудољубивите — претпочитаат да трпат“. По силата на општото човеково својство, луѓето облечени во власт ја употребуваат неа не за општествени дела туку „за свои користољубиви, честољубиви цели“¹⁷. Произлегувајќи од ова, ќе забележи Л. В. Черепнин, Толстој и ја гради тезата дека „Историјата е историја на насилството и борбата против него“¹⁸. Според тоа, коментарот на Ризов за „анархистичките концепции“ на Лев Николаевич мошне е близок до еден напор да се разјасни неговиот став на отфрлувањето на институцијата држава како орган на насилството. За Толстој, државата во секоја класна формација претставува апарат на принуда.

Треба да се подвлече, кога се зборува за овие сфаќања на генијалниот писател, дека кон 1898 година, кога му доаѓа во посета гостинот од Македонија, Толстој е вклучен активно во својата утописка идеја за создавање справедливо општество преку движењето на духоборците или преку духоборството! Тој е готов да направи сè што може за олеснување горчливата

¹⁵ Л. В. Черепнин, Исторические взгляды классиков русской литературы. Москва, 1968, стр. 382.

¹⁶ Л. Н. Толстой, Полное собрание сочинений, том 55, стр. 216, М. 1900.

¹⁷ Пак таму, стр. 216.

¹⁸ Л. В. Черепнин, стр. 307.

судбина на луѓето, но, само на луѓето што живеат според божјите заповеди („по божески“), или барем на такви на кои може да им се помогне без учеството на политиката. За ова подробно пишува В. Шкловски во својата монографија за писателов. Тој ни приведува податоци дека во фондот на духоборците Толстој го прилага целиот хонорар од романот „Воскресение“ (оригинал и превод)¹⁹.

Духоборците и молоканите живеат тивко и незабележливо низ подалечните покраини на Русија. Ги разработуваат пустите места, но, како верска секта, бидуваат насекаде прогонувани од власта, бидејќи го мразат оружјето. Честите прогони ги доведуваат до решението да ја напуштат за секогаш Русија, преселувајќи се во Канада. Толстој го помага парично нивното преселување, со средствата од хонорарот за романот „Воскресение“, како и со обраќање преку писма до богати луѓе.

Сето ова Ризов го дознава од разговорот со Толстој. Исто така, тој дознава дека Лев Николаевич се откажал да се замеша и во прочуената „Афера на Драјфус“, одбележувајќи дека во Русија „невино се затворени далеку повеќе луѓе, одошто во Франција“. Ке му предочи и податок дека некојси затворски свештеник пред некое време му соопштил фрапантни нешта. Имено, само жртвите на судските грешки изнесувале 7% меѓу затворниците; вистински невини биле речиси сите. И додал коментар кон ова: „Па, има ли смисла да се застапувам за единствениот невин затворник во Франција, кога во нашата Русија нивната бројка е неизбројлива?“ Поради сето тоа, тој ќе го заврши разговорот со Ризов со следните зборови:

„Работата со вашата Македонија е друго нешто: таму се работи да се заменат турските власти со христијански или кое е повистинито, со бугарски. Таа промена, ќе ја измени само надворешната страна на положбата, но, не и нејзината внатрешна содржина. Власта ќе си биде пак власт, само можеби поинтелигентна; даноците ќе си бидат пак даноци а можеби ќе се наголемат. Една нова беда ќе ги снајде македонските христијани: ќе им ги земаат синовите во војска и ќе ги учат да убиваат луѓе. А работниот народ, оние испопукани раце што ве хранат, какви облаци ќе видат? Не заборавајте дека јас на светот гледам поинаку!“ (Подвлекол — Г. Тод.).

Ризов не успева во својата голема мисија. Авторот на епохалното литературно дело „Војна и мир“ нема да ја вложи својата меѓународна репутација како прилог во борбата на македонскиот народ за слобода. Ако таквото ангажирање за најугледните француски писатели и интелектуалци (Анатол Франс, Емил Зола, Виктор Иго, Анри Барбис, Пјер Д’Еспања и др.) или подоцнежните руски истакнати писатели (Леонид Андреев, Горки, Гиљаровски) нема да претставува никаков посебен проблем,

¹⁹ В. Шкловски, Лев Толстой, стр. 546—550.

за седумдесетгодишниот Толстој тоа е неприфатливо! Затоа што големиот писател смета дека патот во иднината не води преку револуцијата, не преку уривање на социјално-политичкиот систем, туку преку осознавањето на луѓето и практичното реализирање на моралните принципи. Сепак, како што подоцна ќе забележи Ленин, „Толстој ќе соумее да постави низ своите творби големи прашања, ќе соумее да се извиши до таква уметничка сила, што неговите дела да заземат едно од првите места во светската литература“²⁰. Тоа ќе биде чекор напред во уметничкиот развоток на сето човештво. Меѓутоа, средбата на Димитар Ризов со Толстој и нивниот разговор за македонското прашање, бездруго, ќе останат едно љубопитно поглавје во биографијата на овој голем човек. Веројатно, во догледно време ќе имаме можност да уточниме уште некои подробности околу прашањето: зошто Л. Н. Толстој не сакаше да го крене својот глас во заштита на поробените Македонци, особено во врска со веста на љубљанскиот весник „Словенец“ од 23 март 1903 година, дека Лев Толстој и Максим Горки приготвувале некаков албум за Македонија! Нешто веќе е загатнато во трудот на рускиот славист В. П. Виљчински „Д. Ризов и М. Горки“²¹. Да се надеваме дека од огромната заоставнина на Толстој со време ќе искамчиме појасни одговори на прашањето што нè интересира.

Гане ТОДОРОВСКИ

ЛЕВ НИКОЛАЕВИЧ ТОЛСТОЈ И МАКЕДОНИЈА

(Резюме)

Во биографии Льва Николаевича Толстого существуют данные говорящие о том что великий писатель занимался проблемами освобождения балканских народов из под турецкого владычества, в нашем случае с освобождением Македонии. С просьбой выступить в защиту порабощенного македонского народа **Димитрий Ризов** (1862—1918) как македонский уроженец, редактировавший тогда газету „Македонский глас“ обращается Л. Н. Толстому. О своем свидании с Толстым Ризов написал большую статью в 1900 году.

Во последние годы появились в советском славяноведении новые труды, прежде всех В. П. Виљчинского, в которых речь идет о том же вопросе.

Задача этого труда состоит в том, чтобы познакомить с основными сведениями об этом очень интересном вопросе.

²⁰ В. И. Ленин, Полное собрание сочинений, том 20, стр. 19.

²¹ М. Горький и его современники, Ленинград 1968.